

Stawfordska Sällskapet

Historikgrupp för Höganäs AB
www.stawford.se

Rapport nr 26

Emil Jönsson, född 1861. Hans minnen från höganäs

Nedtecknade av Lunds Universitets Folkminnesarkiv 1941

Lars Dahlbom 2023

Traditionsuppteckningar
från Höganäs
gjorda på bekostnad av Höganäs stad
genom
Lunds Universitets Folklivsarkiv
år 1940 med reg-nr M8080

Så här lyder rubriken på en pärm i vårt arkiv. Pärmens innehåller flera uppteckningar över livet i Höganäs under åren runt sekelskiftet 1800 - 1900. Här har vi tagit fram den uppteckning som har nedskrivits av Emil Jönsson, född i Väsby 1861. Fler skrifter av honom finns i Lunds Universitets Folklivsarkiv, www.folklivsarkivet.lu.se
Jag har låtit texten vara kvar i sitt originalskick och inte ändrat vare sig på stavning, grammatik eller användning av skiljetecken för att behålla den något ålderdomliga känslan.

Uppteckningen rör sig om staden Höganäs

Med bidrag till dess förhistoria och traditioner

av

Emil Jönsson född 1861 i Väsby

Alldenstund Höganäs, såväl folk som område i alla åldriga tider tillhört Wäsby socken, så kan också sägas att Wäsby sockens historia också i huvudsak är Höganäs historia. Att Höganäs församling, som skilts från Wäsby församling år 1853, velat återförenas med nämnda socken år 1906 blev av Wäsby sockenbor nekat. En karta över Wäsby socken, upprättad av Ingeniör Mandelgren på 1870-talet, visar betydliga olikheter emot nutida förhållanden. De som nu hava tillgång till kyrko- och andra arkiv, kunna ju med lätthet få alla s.k. officiella uppgifter, därför kan jag endast tala om det som av andra källor och mina Föräldrar och Föräldrars Föräldrars berättelser kunnat av mig ihågkommas, jämte det jag själv hört och sett.

Vid Roskildefreden år 1658 förbehöll sig Danmark alla offentliga arkiv, vilka derefter troligen till större del förstörts. Dock har det inträffat flera gånger i min tid, att danska skattsökare varit i Wäsby sockens byar och velat företaga grävningar efter skatter, och då tydligtvis varit vägleda av de gamle svenske arkiven. Ända sedan det första namnet Westby och Wesbye förports från 1658, troddes det komma av den vattensjön som sträckte sig emellan Höganäs och Skelderviken, och var full av vass, vasssjön, vasbyn, Wäsbyn. Denna kärrsjö kallades sedermera Ornakärre vasar, Dessa vasar sträckte sig mot Hustofta, Ingelstråde och Plöninge. Hela socknen Wäsby utgör 30 hela rusthåll och ansågs fordom tillhöra kronan. Krapperupp äger en del hemman i Wäsby socken. Vägen som leder från Helsingborg, utstakades

från Allerum emot Höganäs gästgivaregård år 1802, Vägen måste gå på 2 broar vid Ingelstråde, över maderna, Dessa broar kallades för Wällbroarne och gick vägen där s-formigt, Vidare ännu en bro vid utloppet emot Plöninge av Hustoftavasen. Denna bro kallades Wåt-åsa-bron, sedermera "Bränneriet" därför att ett brännvinsbränneri varit i huset bredvid. Före kolbrytningen var det hela området av Långaröds, Tjöröds och Hultabos ängar och ingen bebyggelse alls. Men så snart kolbrytningen begynts, d.v.s. byggnader, pumpverk och anstalter vidtagits, så begynte byggas mer och mer, eftersom arbetare kunde anskaffas. Till en början var det ingen som ville hugga kol och en gång beordrades 50 man soldater från Småland, att i Höganäs hugga kol. Till och med från Ryssland införskrevs folk. Några ryssar kommo också och blevo kvar och deras släkter fortleva nog ännu. De som jag kan påminna mig hette: Mickaloff, Kuttisoff, Gregorioff, Plackoff, Sibirakoff och Wasilioff. Mickaloff var nattvakt i min ungdom, Då var han gammal och grå. Ett av de äldste schakt som arbetades var Brors Backe 1805 och senare "Besväret". Vid Brors Backe omdanades dess bergbunke till "Tivoli" eller folkets förlustelsepark av en disponent, som hette Siökrona, Efter spiraluppgång på bergbunken kunde ovanifrån läsas i gräsplaner "S I Ö K R O N A". Omkring detta schakt byggdes några små hus, men större kaserner byggdes först nere vid hafsstranden av Öresund, tre stora men låga, 12 alnar breda och 50 alnar långa hus av korsvirke och tegel. Men

senare uppfördes av tegel [tolv]alnar breda och 40 alnar långa kaserner - Nye länger kallade - till skillnad från några andra uppförda förut av sandsten, från Brors Backe och Besväret. Men sedermera byggdes vid byvägen emot Långaröd tre långa boningskaserner, alldeles lika med de s.k. Sjölängerna, av ekekorsvirke och tegel.

Ifrån min gårdsplan fågelväg cirka 800 meter norr om Wäsby kyrka kunde jag och vi - mina Föräldrar och syskon - se ett hus, som låg på en höjd vid Höganäs fiskläge. Den höjden är nu bortschaktad och utjämnad på hamnområdet. Den höjden kallades för "Bonhöjden".

I slutet på 1860-talet byggde Stenkolsbolaget ett hus vid södra sidan om det dåvarande torget och detta skulle vara ett hotell och hade spriträttigheter d.v.s. att handla med brännvin och bier, både till avhemtning och förtäring på stället.

Denna inrättning var just ett medel att hålla arbetarne nere i den största fattigdom, ty de allra fleste begagnade dessa drycker. Dertill var det likadant med gästgivaregården vid Höganäs fiskläge. Hotellet i den byn längst från sjön kallades Hotell Höganäs, men byn kallades Höganäs Ryd och till slut endast Ryd. Landsvägen som från Allerum stakades ut 1802 gick först rakt emot Wäsby kyrktorn till Ingelstråde, men där gick den i flera avvikande krokar, som man påstod, icke motiverades av terrängförhållandena, men av Ingelsträdesboarnes gästfrihet emot stakningsmännen, som ock logerat där över natten. Att de dagen efter ej så noga i "dimman" visste på vilket håll de skulle emot Höganäs, är ej så underligt. Men sedan den vid Wällbroarna gjort 2 äss-krokar, gick den derifrån i nära rät riktning fram till Wät-åsa-bron, där den vek av mot Ryd och kommer att utgöra en genom gamla torget mittgående gata, som troligen blir den nya stadens storgata.

I den tiden 1802 delades vägen till underhåll av bönderna i Wäsby församling och min Morfar,

Rasmus Larsson, fick just det vägstycke som blev själva inkörsporten till Ryd i ungefär 100 år. Det märkliga var, att min Morfar planterade en slags poppelträd, nästan liknande asp. Dessa träd uppnådde en kolossal storlek med vidlyftiga kronor - 25 alnar oppe där de nådde ihop med grenarne midt över landsvägen med stammarne 1,5 aln i genomsärning och utan grenar på de 15 förste alnarne från marken. Dessa ovanlige 8 stycken träd fingo kvarstå då år 1877 planterades almträd ända ifrån korsvägen vid prästvägen och landsvägen vid högre folkskolan /som ditflyttats från Ryd/ och ända fram till gästgivaregården i Höganäs. Träden, almträden, voro då de sattes 3 alnar på stammen och tjocka som en täckraft /en tum/ på en sträcka av en och en halv fjärdingsväg 3/8 mil. Fjärdingspålen, milstolpen, står eller stod strax utanom Ryds gränshus, Detta var före 1880, en handlande Oscar Zimmerdals, Stin Gretes boningshus till höger och handlande Gernes, samt "Fyrkanten" av sandsten /arbetarkvarter/ till venster om landsvägen. Bakom dessa, vid pumpmaskinerna, en gammal frökens hus och längre fram till venster om landsvägen de s.k. "Nye längorna" 2 stycken arbetarkaserner. Till höger, midt emot "Nye längor", var en större trädgård "Kamrerens" trädgård och midt emot denna till venster ett högt plank, omkring "Timmergåren", i rak linie med "Nye längor" och gick ut till torget, men vid torget till höger låg så ett långt smalt hus, Bothénska huset och Kamrerens hus, bågge i rät linie emot landsvägen och fronsidan emot torget. Torget bildade en fyrkant på bågge sidor om den genomgående Landsvägen. Den norra sidan upptogs vid torget av disponentbostad och trädgård. Den södra sidan upptogs av Hotellet. Den vestra sidan av torget av stenkolsverkets kontor och den östra av förutnämnda Bothénska hus och planket i rät vinkel söder om landsvägen. Midt

emot kontorsbyggnaden, till venster om landsvägen, ett par sandstenskaser och till höger längre fram om kontorsbyggnaden, åter ett par sandstens 2-våningshus liksom de övriga nämnde och derefter på höger d.v.s. på norra sidan om landsvägen kyrkan, som är ett gammalt väverihus som förändrats. Derefter var färgare C.F, Sticklers färgeri över en bro över kanalen söder om landsvägen. Sådan var Ryd 1880, ja ännu så långt tillbaka som 1870.

Nuvarande kyrkan 1941 är den således tredje kyrkan i Höganäs församling, sen den skildes ifrån Wäsby 1853. Den första kyrkan var som nämnts ett gammalt väveri hus, som ändrades till kyrka. Det var ett stort envåningshus täckt med tegel, troligen av Margretebergs eller tysken Wettjes bruks tillverkning i den tiden. Midt på taket byggdes en sexkantig tornbyggnad, möjligen 7 å 8 alnar hög, och i detta torn sattes en slags egendomlig ringställning. Den bestod av två grova stålstänger, som voro fritt upphängda horisontellt d.v.s. med jämnvikt på midten, hängande och på dessa slog ringaren med dubbla upphängda träklubbor, som ringaren med en sträng i vardera handen kunde tillika med en till /de måste vara två/ avpassa slagen liksom 2 klockor i en kyrka bruka höras, när en större och en mindre kyrkklocka ringes. Stålstängerna hade också olika ljudton. Denna ringning var så stark att ljudet derav hördes, vid lugnt väder över en fjärdedels mil, ut över landet.

Man påstod att stenkol först bröts på Tjörrods ägor år 1797. Stenkolsverket anlades av greve Erik Ruut år 1795. Grundläggarens bildstod i bränd lera stod upprest på en gräsplan bakom den gamla kyrkan, som först användes. Denna grundläggning av stenkolsverket bör väl just anses som det egentliga fröet till den blivande staden Höganäs. Visserligen var Höganäs fiskeläge även före den tiden en ansenlig by, men

fiskarbefolkningen och bebyggelsen hade nog ännu icke kunnat så tillväxa, som nu genom kolgruvan blev fallet. En gård som hette "Hultabo" inköptes och byggdes om husen till arbetare bostäder, som kallades för "gamla Gruvgården" till skillnad från "sjölängerna" som uppfördes omkring 1800-talet, men senare 1847 byggdes ytterligare en sjölänga. Dessa sjölängor lågo nere vid stranden av Öresund. Vid och omkring denna den "gamla gruvgården" i Hultabo uppväxte en stadsdel som kallades Bruket, därför att där anlades en lerkärls- och tegelfabrik, varvid den underjordiska leran användes, som togs under stenkolet och kallades för eldfast lera.

Den tredje och egentligen äldsta delen av staden är ju Höganäs fiskeläge, som troligen före all annan bebyggelse varit ett samhälle för sig, liksom Lerberget tillhörande Wäsby socken.

Fiskarena skulle in natura betala till präst och klockare i Wäsby. Såsom endast fiskeläge hade Höganäs ingen hamn, men likväl något slags tilläggställe för båtar, där fiskebåtar kunde förtöjas. En träbro, på i sjöbottnen neddrivna pålar, hade alltid funnits i mitt minnes tid och troligen 50 år innan eller nära början av förra århundradet. Men så 1877 blev bolagsordning fastställd för Höganäs hamnbyggnadsaktiebolag. Wäsby församling bidrog med 300 aktier å 100 kronor. Många enskilda tecknade sig, men huruvida det någonsin blivit någon procents utdelning är obekant.

En ingenjör som hette "Lovén" ville fylla ut i Öresund, norr om Höganäs befintlig, en stor askebunke som samlats vid brukets lerkärlsfabrik. Han körde ut askan med lokomotiv från bruket i en allt mer och mer stigande bunke, så att den blev 30 alnar hög just vid hafsstranden, där han slutade endast sex alnar från vattnet emedan han ej fick tillåtelse att stänga böndernas i "Norra markelagets" tångtäkt. Vidare hade man avprovat att en blandning i viss proportion av släckt kalk

och stenkolsaska kunde block därav gjutna motstå vattnets inverkan lika säkert som gråsten, endast vattnet gick över det för jämnan. Således lät han gjuta hundratals med askblock om flera tusentals kilo vardera i brädlådor, vid sidan om ett järnvägsspår till den träbrygga som närmast land uppsatts och ut så långt att blocken kunde sänkas i så djupt vatten, att det gick över dom. Närmast landet och så långt ut måste så uppfyllas med sten-grus och sand ifrån Bonhöjen, och resten av askhögen breddes ut på hamnplanen långt ut från det gamla landfästet, så att en bred slätt uppkom och därutanom blev då några alnars vatten. Ovanpå de nedsänkta blocken murades sedan med tegel till en skyddsarm.

Oscar den andre besökte Höganäs år 1878.

På en hög tomt, ovan om byn och gästgivargården, står lite norr om väderkvarnen en slags utsiktsbåk av järn, med ett en tunna liknande krön, omkring 25 alnar högt. Det berättas att det ska vara ett märke för sjöfarande, att när de kunna se detta märke i rak linie med Wäsby kyrktorn då går det riskfritt, utan att stöta på grund, att segla rätt in mot Höganäs. Ett annat sjömarke till vägledning för fiskarena är en stor sten, som tros burits av isen fram och lagts emellan Fulsör och Långör. Denna rullsten skjuter upp om vattenytan ett par alnar, och är alltid vitkalkad på den sidan emot sundet. Stenen kallas för "Mårten" och det påstås av fiskarbefolkningen att de kunna se "Mårten" redan strax efter de framkommit om Kullaberg. Men vattnet är tre alnar djupt omkring stenen som vattnet slickar omkring, annars är det endast fots eller alnsdjup i hela omgivningen emellan "örarne" och kallas detta för "Käringasjön" därför, att det var förr fruntimrens badplats. Männens badplats var vid andra sidan om "Långör" d.v.s. norra sidan.

Dessutom så var vattnet också mycket varmare i den grunda "Käringasjön" än vid den djupare norrsidan. En överste von Sydow skall hava gjort ritning och kostnadsförslag för hamnan-

läggning vid Höganäs år 1839. Av en dansk ingenjör som hette Dunker och senare ritning och kostnadsförslag 1873. Namnen på inbjudarne till hamnbygget voro: Ernst Theodor Killman Consul; Nils Christian Pyk f. d. sjökaptten och skeppsredare; Måns Andersson Svenningstorp, Lönskog och Månstorp Lantbrukare, skeppsredare; Nils Andersson Mölle, f. d. sjökaptten, skeppsredare; Nils Olsson i Tjörred, lantbrukare, skeppsredare; Nils Peter Andersson i Lerhamn, f. d. sjökaptten och skeppsredare; Sven Nilsson Horndahl, f. d. sjökaptten, lantbrukare, skeppsredare i Höganäs; David Walter Pride, handlande och skeppsredare i Höganäs; Jonas Lindgren f. d. sjökaptten, skeppsredare, Höganäs; Lars Pålsson Lerberget, sjökaptten och skeppsredare; Hamnen invigdes 1887 av konungen.

Wäsby Församling tecknade 300 aktier á 100 kronor i Höganäs hamnbyggnads företag. Gruvbolaget hade beslutat 1801 att en kanal skulle grävas från pumparne vid Ryd och till Öresund. Utförandet leddes av en ingenjör, som hette Stawford. Kanalen sex alnar i botten och 10 alnar i ytan, men djupet 2 alnar, och en hästkörväg av 2,5 alnar vid varje sida, men när kanalen blev färdig 1805 hade anlagts en järnskenespårväg för transport av stenkol. Vattenledningen från träsket moderna, som kom genom Wåt-åsa-bron, skulle också få ett utlopp genom Plöninge norr om Ryd och ut i kanalen någonstades vid Brors Backe. Men även det vatten, som pumpades ur gruvan, skulle gå genom denna kanal, som framme vid Höganäs blev ända till 10 alnar djup igenom höjdsträckningen, en bit midt för sergeant Pihls = S. N. Horndahls, och ut i sjön / Öresund/ där vid sidorna - i sjökanten - vid båda sidor om kanalen voro träbroar ut i sjön, och berättas att staten uppställde några kanoner till hot mot danskarne, men träbron brakade omkull i havet vid en storm och kanonerna till botten, där de fingo kvarligga i långa tider, innan

de slutligen blevo upptagna

Den ena hästbanevägen utmed kanalen införlivades med landsvägen så att således kom kanalen i 100 år och därutöver att flyta jämsides med landsvägen. Gustav den fjärde seglade i kanalen från Ryd, i en pråm, till Höganäs år 1807. Enligt kontrakt uppsatte en brukspatron, Samuel Owen, två stora s.k. Holländska pumpar 1832 och skulle de ha kostat 130 tusen riksdaler. De voro 40 famnars längd och 20 tums diameter, men med cylindrar 2 alnar och 16 tums diameter, verkliga jätteverk, som halade upp sådana massor av vatten, att en stor kvarn både dag och natt drives därmed och males arbetarnes brödsäd, och dels gröpsädshavre till hästarne. Oaktat endast den ena pumpen alltid gick så upphörde aldrig kvarnen att gå, så vida någon passade den. Den andra maskinen var avsedd att träda i funktion om den första behövde repareras, och bägge på en gång såg jag aldrig, mer än en tid då 1885 vatten troddes komma in i gruvan från Skelderviken. I ett hastigt slag fylldes hela gruvan med vatten, så folket med knapp nöd hunno komma undan och upp från översvämningen. Vid samma tillfälle blev en krater i jorden där kyrkstigen går fram mot Wäsby från Ornakärr. På prästgårdens ägor, till 30 alnars diameter och 15 alnars djup var det som denna krater uppstod, och en stor mergelgrav på Håkanstorps ägor blev plötsligt tom för vatten, då den strax förut var jämnbrädda full. Ett pumpverk nere i Oscarsschaktet släcktes elden under pannorna och endast de gamle Holländske pumpverken kunde draga upp vatten, men det förslog inte, utan man måste vid alla i bruk varande schakt hiva upp vatten i kollådorna, och efter tre veckor sjönk vattnet så mycket att ingenjören och arbetare kunde gå ned - med vattnet upp på halva kroppen - och vada till bristningsstället med tegel, murbruk och tråkilar. Mur efter mur uppsattes och kilades fast så länge, att den mur-

klacken blev sex sju alnar tjocke. Jag kom ner i gruvan någon tid därefter och kom just till den muren som satts till stopp för det, som det troddes, från Skelderviken inkommande vattnet. Jag och mitt sällskap måste gå nere i gruvan ifrån Oscarsschaktet till Ahlströmers schakt och det enda vatten var en rännil, vid sidan om vägen, som porlande vägledde oss. Framför murklossen stannade vi och sågo hur tråkilar voro indrevna rundt tak och väggar, men oaktadt alla tättningsmedel sprutade likaväl vattenstrålar sex sju alnar fram av trycket. Efter ännu några veckor hade verket sin vanliga gång, men det förklarades från verkets kontor, att det kostat trehundrausen kronor att komma i gång igen. Dessa Holländske pumpverk hade 4 eller 5 stora ångpannor, ligande i bredd och långa som tvärs över huset, möjligen 15 á 16 alnar, så att fyrplats var förännes på dem. Som varje panna var 3 á 4 alnar i diameter och mur emellan varje, så blev det ovanpå dessa ångpannor ett stort rum, som var - i synnerhet om vintern - alla luffares och tiggares eldorado. Där var sådan värme ifrån pannorna natt och dag, ja alltid, ty en av maskinerna gick ju alltid. Här lågo tiggarna i långa rader med sina påsar med sig, Om dagarna strövade de omkring på landet hos bönderna och tiggde bröd, fläsk och potatis. Rå potatis stekte de i askbunken, vid sidan om maskinerna. Denna askebunke växte i tiden, så att den blev över flera tunnlands yta. En arbetare körde dagligen på stigning upp med en tippkärra och tippade av den glödande stenkolsaskan, som rullade utför den 20 eller fler alnar höga slänten, där vid nedkanten den grovaste askan alltid höll elden vid liv, så att tiggare kunde steka sina potatis där. Samme tippkörare framskaffade först kolet till pannorna, så det var hans hela göra. En kalkbränningsugn var också vid sidan om pumpverken. Varmvattensbad var anordnat i pannerummets ena sida i en låg trälåda eller ränna. Även en skälleho, för att

skålla arbetarnes grisar vid slakt, var vid pumpverken angjort. Men sådan skålleho fanns vid de andre i gång varande schakten likaledes. Stenkolsverket var ett privilegierat gruvdistrikt, som i Luggude och Rönnebergs härader tillhörde greve Erik Ruut, som även hade en lerkärlsfabrik i Helsingborg 1795. Bolag bildades 1797. Men dessa som nu hade consessionen måste årligen bevisligen göra "arbeten" på varje jordägares mark och lämna skriftlig redogörelse över bolagets arbeten och förhållande. Derföre kommo också tre personer, två med spadar med sig, med vilka de grävde ett spadtag på var bondes plan, det skulle kallas för "arbete" och den tredje överlämnade flera stora tätt skrivna ark papper, som omtalade kolbrytning och namn på de olika gruvorna och "orterna" i kringliggande nejdens kolgruvor. Vi hade en stor samling av sådana "inmutningspapern" som dock ha blivit förstörda. Ingen fick ta opp stenkol mer än till eget behov och på sin egen mark. Derföre när det var lågt vatten i Öresund, så att Nyhamns fiskarbefolkning kunde bryta kol i flötsen på hafsbotten där kolflötsen gick opp i dagen, så sökte stenkolsverket att förhindra det, ty det var ej på deras egen mark, utan på det inmutade området. Kolgruvan hette till en början: "Kongl. Adolf Friedriks Stenkolsverk", men å en bolagsstämma i Helsingborg 29 maj 1797 beslöts att en del byggnader, som bolaget ägde i Landskrona och Helsingborg, skulle flyttas till Höganäs. Ett böningshus för 18 arbetare skulle uppföras och att av Konungen begära att det skulle få kallas Gustaf IV Adolfs Stenkolsverk. Nu år 1941 är Höganäs bliven stad. Hela marken och grunden varpå denna stad vilar, är en underminerad omkrets, en källare som även sträcker sig långt utom stadens gränisar, Om denna källare var process på 1870-talet, ty Långaröd och flera andra byars bönder förklarade att deras marker sjunkit och fortfarande skulle sjunka, emedan all

stenkolen tagits opp och märkte de gamle att det ändrat sig. Men en av de störste hemmansägarna förklarade sig snart vilja skilja sig ifrån processen och därmed brydde de övriga bönderna sig ej om att fullfölja sin talan. Jag minns huru vid Tjörred på ett ställe som hette Sone Gades var 2 kolbunkar /bergbunkar/ till höger om vägen från Nils Olssons ner emot landsvägen och tre stycken bergbunkar midt emot vid andra sidan vägen, där en stig gick emellan dem förbi "Kö1ans" hus, samt 2 stycken bergbunkar i Måarp på Nils Lindaus hemman, och alla dessa 7 bergbunkar helt och hållet bortforslade och oppeldade av bönderna, ifrån min barndom 1861 till 1895, Men av dem som lågo kvar efter kolbrytningen låg tre på Nils Olssons, en hos Per Olsson, en hos Måns Gudmundsson och en hos Jöns Sonesson i Tjörred. Ytterligare en hos Nils Lindau, två hos Bengt Sonesson i Måarp, En som kallas "Besväret" fortgick arbete en Kronan fortgick arbetet och två på Per Ols i Plöninge och Sven Anders.

Prins Carls schakt fortgick. Brors Backe och en till samt Rutens på Långaröd, Per Jönssons ägor fortgick, och blevo alla dessa gruvschakt ut-huggna och avstannade ungefär år 1870. Men nyare schakt voro "Oscar den andre" å Pottenburg, "Alströmer" å Knapalycke /i Wäsby socken/ och "Gustaf Adolfs" schakt i Hustofta / Wäsby socken/. Dessa tre sistnämnda belägna på hemman, som gruvbolaget inköpt inom Wäsby socken. Först höggs ut kolen i "orter" och blev så mellanväggarna stående och därefter togs även dessa, så när som vissa pelare, och till slut begyntes innerst d.v.s. längst ifrån uppfodrings-schaktet, att borttaga även stödjepelarna och fortfara utåt tills alla pelarne tagits. Därefter fanns ju ej mer att ta varför ett nytt schakt sänktes på annat ställe, där förut en drivgång "ort" huggits fram till blivande nya schaktet. Så säkra voro ingenjörerna med sina mätningar, att där det begyntes ovan jord att sänka schakt, det vid lodrät riktning råkade den drivgångsorten nere 70 famnar under ytan. Några av dessa förut nämnda "bergbunkar" satte själv gruvledningen eld på, och särskilt den vid "Kronan" brände i 30 år och kom ibland elden ut på ytan och upplyste i mörkret, till och med om än snö låg utanpå bunken. Askan begagnades att laga byvägarna med och kostade 12 skilling, senare 24 skilling och slutligen en krona lasset, men då hade vederbörande kommit underfund med, att av kalk och aska göra tegel och Höganäs andra kyrka byggdes av sådan ask tegel, tillika med en massa hus byggdes av sådan tegel, varföre de meste askebunkarne förbrukats och även den ofantliga askebunken vid pumpmaskinerna har försvunnit, En disponent som hette Lejonhuvud /Baron/ var emot början av 1860 till 1870-talet i process med bönderna om bergbunkarne, ty de / bönderna/ ville ha betalt dels för området, där själva bunkarne upptogo deras åkrar och dels för upplåtande av väg till varje särskild bunke och

schakt. En synnerligen framstående var Nils Olsson i Tjörred. Han hade själv gjort en kolgruva på sina ägor, och gjort tegel som han bränt med kolet och byggt hela sin gård därmed. Han förde böndernas sak till dess Lejonhuvud medgav, att det var den värste bonde han råkat ut för. Slutet på processen blev, att bönderna fingo äga bergbunkarne och begagna för eget bruk, men icke rättighet att sälja. Således slapp gruvbolaget att utgiva betalning för varken det ena eller andra, men tillsyningsman som förut, så att inte bönderna sålde, måste bolaget ändå hålla och därtill hade de en gammal kolhuggare, som hette Lilja; men som han skulle vakta både natt och dag, så var det ej så lätt att jämt gå ute på vägarne och se efter bönder, som körde med berglass. Därföre gick han på obestämda tider och om han då råkade en bonde, som kom från bergbunkarne med lass, så kunde denne giva Lilja en "tredaler" = en halv krona, åtminstone en 12-skilling om ej annat, så såg han inte lasset och det hördes aldrig av att någon av de bönder som hade bergbunkar på sina ägor, blev åtalad för försäljning av "berg". Det var också ett vidsträckt område att se till - tjogtals bergbunkar - och jag tror nog att de meste bönderna sålde i smyg, och efter några år hemtades helt öppet, av vem som helst, berg i dessa bunkar och om vintern blev det formlig marknad vid vissa bunkar. Jag minns en sjökapten M. Gudmundsson i Tjörred. En vintermorgon hade en stor skara "bergköpare" och bland dem en arbetare "Pål i skogen" lejt skjuts och skulle betala en krona och lämnade fram en hundrakronsedel. Så kunde inte Måns växla och utbrast förargad; "Det är fasligt vad fattigt folk har godt om "pengar". Men ägaren till sedeln svarade; "Jag har min själ ärligt slett i 40 dagar för lappen", Efter en stund inflöt pengar, så det kunde växlas, Det kunde till och med inträffa farliga ras i bergbunken när ytan var frusen och de som hämtade berg gjorde grottor

in under skalen, En skräddare skulle hacka fram ensam medan skjutsen körde hem, men vid återkomsten syntes endast rockfliken av skräddaren, men i sista minuten blev han räddad, men långvariga sviter fick han av kramningen.

Det ansågs nödigt att en tullvaktmästare skulle ha sin station vid Höganäs hamn, för tillsyn dels brännvinssmuggling och dels över andra varors förtullning. Fördenskull var det, så långt jag hörde därom, en tullvaktmästare som hette Malmberg, en bred undersätsig man, alltid med en kort pipa i munnen, när man såg honom, Men denne var en fatalist. Han trodde att det öde en människa var bestämt, borde man inte försöka in gripa emot. Såsom bevis på hans egenhet kan anföras att det inträffade att han ramlade i sjön vid träbron i Höganäs, men gjorde ej den minsta rörelse, utan blev lugnt ligande på botten, tills andra människor halade upp honom, då han förklarade att det gjorde ej någon nytta att försöka simma, ty var det ödets mening att han skulle dött nu, så hjälpte det inte att spjerna emot. Hans son blev kyrkoherde i Brunnby socken.

Vid sidan om trappan till tullhuset, som låg nere vid sjöstranden, stod alltid ett par ”järnjungfrur” som begagnats och någon gång begagnades att ”heja” ner pålar i hafsbotten till träbron. Den ena vägde 20 lispund och den andra 15 lispund, Några bönder som förut varit på gästgivaregården, hos dåvarande gästgivaren Jöns Westerberg, kommo gående förbi tullhuset och fingo infallet att slå vad om vem som kunde lyfta den stora ”jungfrun” den skulle vinna en kanna brännvin. Dessa bönder voro: Jöns Jönsson i Lönskog, Jöns Pålsson i Danhult och troligen Anders Jönsson i Bläsinga /förut i Hultabo/. Eller vem som var störst i styrka att ta dessa 2 jungfrur på en gång och bära dem upp för trappan. Det var visserligen ej mer än tre trappsteg, men den svåra tyngden var det som syntes omöjligt,

Bägge dessa jungfrur voro försedda med handtag medelst en järnögla i övre ändan. Jöns Pålsson tog den största med bägge händer i öglan, gick upp med den på trappan och ner igen, men Jöns Jönsson grep en jungfru i var hand och sprang upp i ett kvickt tag de tre stegen, men trappan som var av trä, brakade ner och Jöns Jönsson hade all möda att akta sina fötter och ben, att inte de krossades. Den tredje fick ej tillfälle att gå på trappan, men kunde lyfta den största med bägge händer. Jöns Jönsson vann vadet, men måste betala trappan.

När lerkärlsfabriken 1833 anlades, gjordes en järnväg emellan Ruts schakt och fabriken vid Hultabo. Den järnvägen var lagd av järnskenor fastspikade på långa trä vid bägge sidor om spåret och passerades av stora kolvagnar, som rymde 20 tunnor stenkol i varje och drogs av en enda stor häst. Det allra finaste söndersmulade kolet n:r 2 kunde användas vid lerkärls- och tegelugnarne. När en sådan tre alnar hög vagn var fulllastad, kunde inte hästen taga den i gång, utan måste flera arbetare vid schakten hjälpa till att föra vagnen i gång, men sen kunde hästen draga den om kusken hållde uppmärksamhet på att linorna ej skulle slappas. Kusken måste gå vid sidan, på en stig när där var lass, men tomme omigen stod han i vagnen och syntes knappt upp om. Hjulen på de vagnarna voro helgjutna järnhjul - en aln höga - och jag minns en arbetare som hette Wingren, som gick vid sidan och körde en av dessa kolvagnar, då han råkade snava om vintern på ishalka och vagnshjulet gick över ena armen, som krossades, På detta sätt transporterades kolen till Bruket ända till 1875, då en liten riktig järnväg med smalare spår och med små riktiga lokomotiv kom till stånd. På denna järnväg föll en gosse och kom framför tåget och klipptes ena armen och ena benet av, på motsatta sidor av, men han dog inte. Denna stig vid sidan om vägen begagnades även av ar-

betarne vid passerandet emellan Ryd och Bruket. För att kunna mötas med tåg eller kolvagnar var på vissa ställen lagt ut en kurva spårskenor t.ex. midt emellan Ryd och Bruket, där var linien rak och då den som var vid mötesplatsen såg en ankommande kolvagnskörare. Då blev han hållande stilla tills denne kom fram, där de kunde köra förbi varandra. Lokomotivbanan lades alldeles på samma väg som kolvagnarne med häst hade begagnat. Lokomotivet kunde draga tjugvis vagnar, lika stora i rymd, på en gång och blevo ju de gamle hästvagnarne avskaffade.

I den tiden då ännu ej bönderna hade vunnit bergbunkarne från stenkolsbolaget, alltså på 1850-talet, brukades ju allmänt att eldas i kakelugnarne med den allra sämsta sorten stenkol som kallades för "berg". Den kostade till en början en daler = 8 skilling tunnan. En rund järnplåtstunna med två starka handtag och en mätargubbe /vid bergbunken/ som skulle hålla räkning och ta emot de på kontoret utlöste lapparne, som visade hur många tunnor som betalats. Så berättade min Mor om huru en käring som kallades för Pivarekärningen som bodde i ett hus vid kyrkogårdsgrinden och sålde brännvin och kaffe skulle lura stenkolsbolaget. Hon hade lejt några bönder att för tack, d.v.s. tiggat skjuts till sitt vinterförråd av kakelugnseldbrand. Det första lasset, då vagnen mätades hade de en mindre vagnshäck eller vagnkorg, men nästa och de övriga lassen bytte de om vagnskorg och togo en något större, så där var rum till ett par tre tunnor mera. Mätargubben kunde ju ej så noga känna igen alla vagnar, men folket kom han bättre ihåg. Jaha, där gick ju så och så många tunnor i förra gången och som det är samma vagn, så behöver vi endast lässa den full, så slippa vi att lyfta det tunga måttet eller att först ösa i tunnan, /Annars vältes tunnmåttet ut vid sidan om vagnen på marken och måste åter skyfflas därifrån opp i vagnen/. Men när vagnen

mätats en gång, så gick det ju fortare att lässa direkt i vagnen. Ja, det är ju samma vagn, där gick så och så i den. Men av bondsönerna var en enfaldig stackare, som inte begrep varför de bytte om vagnar, han svarade: "Nej, detta är en större". "Jaså, då få vi mäta den" och misstänksamheten väckt om mätning och rättvisa. Men när Pål - hette han - kom hem, så fick han intet beröm av Pivare-kärningen! Sedermera höjdes priset till 12 skilling tunnan, oaktat berget var sämre, ty det blev strängare bestämmelser om sorteringen av kolen, så att de gamle bergbunkarne innehöll bättre berg än den sedan togo upp. I gamla tider var ej så noga om det kom bättre ibland sämre kol, men sedan blev det avdrag för kolhuggaren om det antingen fanns bättre ibland sämre, eller sämre ibland bättre stenkol. Berg var den sorts stenkol, som låg allra underst, och därunder bottenleran. Den svarta lera som kallades eldfast lera varav gjordes kärl och tegel. Men gruvans folk eldade aldrig med berg, utan de hade vissa lass av den näst efter berg den bättre sorten som kallades för "flis" att ingå i deras avlöningsförmåner.

Jag tror att ingenstädes i hela Skåne finnes sådana milstolpar som de genom Wäsby socken utmed landsvägen emot Höganäs från Allerums gräns. Milstolparne eller som de av allmogen kallades "Fjärdings-pålarne", voro av huggen vitgrå granit, i fason som en stympad kon med kullig toppända, med storändan stående på en fyrkantig sockel ungefär en aln i fyrkant, och 12 tum opp om jorden. Själva konen 1 1/2 aln hög, 18 tum i diameter vid basen, storändan och på den sidan som visade emot vägen, uthugget och svartmåla 1/4 mil, samt på piedestal ens mot vägen vända sidan, likaledes inhuggna och svartmålade 1861. Sådana milstolpar fanns från Allerum till Höganäs och från Höganäs till Brunnby, Dessa milstolpar voro vackra och har jag icke sett dylika annorstädes. Meningen med deras

storlek var, att deras tyngd skulle göra att ingen ensam människa skulle kunna rubba dem, Jag såg några gånger huru luffare /Naturforskare/ som de kallade sig själva, stannade framför dessa tydliga sällsynta milstolpar, togo hatten av sig och bugade sig ödmjukt hälsande, som om det varit framför en stor överhetsperson. Om sådana välgjorda milstolpar skulle göras efter nu gällande pris och timpeng 1:75 krona, så skulle de nog kosta 3 á 4 hundra kronor stycket, eller så mycket som en gravvård på kyrkogården. De äro nu borttagna och tjänstgöra som grindprydnader flerstädes.

Ungefär 300 meter från gamla torget i Höganäs Ryd, var ett gruvschakt som hette Prins Carl / sedermera Carl XV:s schakt/. Detta var murat inne i med tegel, slätt och vackert. Vi pojkar stodo ofta och betraktade koluppfördringen, som till en början skedde med flätade korgar av hassle och eneraftar, vilka korgar förfärdigades av arbetare vid gruvan. Den som då gjorde korgarne var en halt man, som kallades för "Korga-Jakoben" dessa korgar, som hängde fritt i linor, kunde när de möttes i schaktet /ty den ene gick ned då den andre gick upp/ hugga fast på eller stöta emot varandra och vända upp och ned på den ene, men naturligtvis oftast den lättaste, eller den korgen som gick nerför. Därföre såg jag, att när arbetare skulle forslas upp eller ner i gruvan, så ställde sig en vid var motsatta sidan i korgen med ena benet utanom korgen, för att kunna avvärja ettdera, antingen att bliva vända upp och ner med korgen av den mötande, eller att deras egen korg dinglade emot schaktets väggar. I dessa korgar kunde nog rymmas en tunna eller mera av stenkolet i var och en. Men vid upp- eller nedfodring av folk, så ropades från vilket håll, nereifrån om folk ville upp: "Opp med folk", och upprepades av "gamsaren" vid övre schaktsöppningen: "Opp med folk, låt gå", så högt att maskinisten hörde det och körde sakta

fart och mycket försiktigt stannade vid avstignandet. Åter på motsatta sättet om folk skulle åka ner, så ropade övre gamsaren: "Ner med folk", så att dels maskinisten och dels också den nedre gamsaren hörde det och svarade: "Ner med folk, låt gå", Det ålåg maskinisten att vara uppmärksam, ty det hade hänt att denne hade något smått arbete /jag såg att han gjorde skoppligg och lappade under tofflor/ och hissade upp korgen med folket 20 alnar högt över schaktsöppningen upp i "galgen" innan han slog back med maskinen. Men det dröjde ej så långt efter dessa korgar, som dock utgjort uppfodringskärl i nära hundra år, ersattes med trälådor som stodo på ett flak och detta löpte på järnskenor rätt upp och ned utmed schaktsväggarna och nu var ingen risk för sammanstötning med andra lådan, Flaket lyftes upp några alnar upp om schaktsöppningen, då gamsaren med ett grepp sköt under en standklaff och så sänktes flaket i jämnhöjd med marken, så att lådan med en fot kunde lösgöras och föras ut på ett litet järnvägsspår och togs där emot av en annan arbetare, som körde den långt ut på kol bunken, var och en kol sort på sin plats.

I gamla tider då arbetstiden var längre och varade om vintern ut tills det blev mörkt om kvällarne brände en lykta nära schaktsöppningen och lyste vidt omkring på kolbunken. Lyktan var en slags korg av järn, ett par alnar hög på järnben och rymmande åtminstone en tunna stenkol och när detta brann bra, så icke allenast det lyste utan en stark hetta utvecklades så, att då det var kallt och ruskigt kunde något kort besök vid lyktan tjena till att värma upp de frusna bälgvantarna hos ovanschaktsarbetarne. Deras utdragna "låt gå" eller "opp med folk" hördes om det var lugnt väder en hel fjärdingsväg ut på landsbygden. Vid sidan om detta schakt hade körts ut en ofantligt stor bergbunke emot öster, och ovanpå denna bunke hade arbetarne lagt en stenmur av

sandsten, som tagits i jorden, samt därmed inhägnat en stor fyrkantig areal, som de gjort till en trädgård och verkligen kunde där växa åtskilliga köksväxter i den fint sönderfallna ytan på bergbunken. Bland annat så var där rätt stora körsbärsträd bärbuskar och blommor. Arbetarne hade även en "svinahodda" där uppe och samlade således gödsel, men någon matjord och hästgödsel vid bergförsäljningsplatsen efter böndernas hästar kördes där opp med hjulbör. Detta förut omnämnda Prins Carls schakt, som var endast omkring trehundra meter ifrån gamla torget i Ryd, är nu igenfyllt och bergbunken igentagen, borttagen. Men det berättas i min barndom att några år innan jag föddes inträffade en förfärlig händelse i detta schakt. Omkring år 1855 tjänstgjorde vid nämnda schakt en "gamsare" som hette Petter Gucko eller Gocko. En dag då han kopplat ifrån korgen och några av arbetarne stodo bredvid, tog han försprång, ryggade tillbaka och sprang därefter fram och gav sig till, i det han utropade: "Hurrå nu går det" att slå kullerbytta ned i schaktet. Han slog sig naturligtvis i en oformlig massa i botten på det 70 famnar djupa schaktet. Med fasa hade de kringstående sett och hört på uppträdet och man skaffade ju opp den krossade kroppen och forslade den hem till hans hustru. När kamraterna kommo bärande med honom, så tog hon det ej så hårt, ty hon sade att det var mest förargligt, att han även slog i sönder de nye träskorna som han hade köpt ett par dar förut. Det blev till ett ordspråk som fortlevede till slutet på förra århundradet: "Hurrå, nu går det", sa Petter Gocko, när han hoppa i schaktet. Hans hustru var ju Gockoskan och hon hade en vuxen dotter, som uppvaktades av en "fästeman", men dottern ville ej veta av honom. Då förebrädde hennes mor henne och menade att hon inte borde försmå honom. Men dottern vidhöll sin vägran. Då sade Gockoskan: "Jaså vill du inte ha honom, så jaggu

vill jag ha'n". Och fästemannen bytte om och gifte sig med den gamla i stället för med dottern. Denna Gockoskan var den, som tog emot mig till denna världen, då hon också var så kallad "barnmorska".

Om staden Höganäs skulle övertaga all den mark som Höganäs församling inköpt från Wäsby socken, så skulle gränsen råka ända fram till både präst- och klockargårdarne och en gruvgård så nära prästgården, att ett bageri måste jag förbjuda eldning i när det blåste, ty gnistor flögo bort mot prästgårdens halmtäckta lagård, endast 50 meter därifrån. Alltså skulle Wäsby församling få sin kyrka alldeles i ytterkant på socknen, under det att nära en mils avstånd från stora delar av socknens invånare finge nöja sig med en sådan sakernas omkastning i alla tider framåt. Men troligen göres någon reglering i detta hänseende, ty en massa folk tillhörande Höganäs församling äro bosatta på Wäsby sockens grund. Den yttersta bebyggelsen av en stad, kallades fordom för vernen eller värnarne. Dessa värnar komma, vad staden Höganäs beträffar, att bliva sträckningen emot Kullaberg, det blir Norre Wärn, och motsatta sträckningen av bebyggelsen söder ut mot Lerberget och Viken, blir således Södre Wärne. Som Höganäs nu är, till stora delar i en förvirrande behaglig samling, byggd liksom när en bonde sår ärter blandade med bönor. Mölle by var före branden också en trevlig bebyggelse med allehanda krokiga bruksgårdar, allt i en idyllisk omgång med emellanåt krokiga stenmurar just likt när man med handen bredsår ärter på åkern, lågo husen hit och dit. Ofantligt mycket trevligare än den nyare bebyggelsen, med raka gator, höga hus och inga trädgårdar och inga gårdesgårdar heller. Med tiden blir ju de gamla trevliga byarne helt och hållet moderniserade och utdödade. Jag minns hur det mitt på nuvarande torget i Höganäs /Nedre/ var en åker med dubbel stenmur omkring. Den kallades för

Magnus Bengtska lyckan eller Löckan och att där såddes hafre och annat år så sattes potatis. Den vägen som nu går från Höganäs mot Lerberget och Viken, fanns inte i min oppväxt, utan där var endast en vild sandig strandmalsjord tillhörande byar inne i socknen, men fick ingen köra där med hästar och vagnar, men Lerbergarne och många andra gingo där och fiskhandlarne körde där med sina hjulbörar från Lerberget till Höganäs, ty i min tid från 1860-talet kunde inte fisket i Höganäs förslå till vad folket där behövde av fiskvaror. En stenmur låg utmed gränsen emellan n:o 4 Långaröd och dessa sandmarker, ända ut till Lerberget. Ett tämligen långt stycke söder ut från Höganäs fiskeläge, strax utom nämnda stenmur, lågo 2 stora ättechögar. De kallades Såne höj och Trestena höj. Jag var där flera gånger i min barndom, då min Farbror ägde nr:4 Långaröd, sedermera Månstorp. Båda de nämnda gravkullarne voro redan då undersökta av skattesökare, som grävt djupa gropar rätt in emot medelpunkten, men enligt vad jag kommer ihåg, hade sanden rasat igen grävningsarbetet därför att gropen varit för liten och skattsökarne ej haft tid att göra vidlyftigare schaktningsarbete om natten. Man trodde att en man från Kullenbergstorp, som hette Renstätt, och som var berömd för trolldom och skattsökeri, att denne gjort grävningar där i dessa forngravar.

Men å andra sidan, så bodde "Hundra Dundra Rosengren" ej långt ifrån högarne och han som var så mäktig att själva prästen måste bedja honom om förlåtelse på kunglig befallning, för prästen hade nekat karolinen nattvarden, Denne man som gjorde vad han ville, hade möjligen också försökt sig på skattsökeriet i Såne höj och Trestaina höj.

Men om Renstätt berättades att han på många andra platser provat gamla sägners skattgömmor. Historier som dock kunna omtalas en annan gång.

I första början då järnvägen Helsingborg - Höganäs kom i bruk, blev det genast ett dumt påhitt att det skulle vara två stationer, Höganäs övre - närmast Ryd och Höganäs Nedre - vid gamla fiskeläget Höganäs, där också i den tiden var det mesta folket och bebyggelsen betydligast. Det ställdes så till, att när tåget gått till Höganäs Nedre, så backade det omigen till Höganäs övre, ty lokomotivstallar och magasin funnos ej vid "Nedre". Den som löste biljett till Höganäs kom endast till Höganäs övre och måste lösa ny biljett till Nedre, ändå där inte var någon station.

Gästgiveri skulle, enligt gammal förordning 1560 från Erik den fjortondes tid, finnas vid allmänna vägar, två mil emellan varje gästgivaregård.

Kungl. Maj:t fastställde 1801 att skjutslag och gästgiveri skulle finnas i Höganäs. Nödiga byggnader uppsattes av stenkolsverket /bolaget/. Av Wäsby socken blevo de byar inom en halv mils avstånd från Höganäs skyldiga att i tur skjutsa för resande mot ersättning, samt befriade från en gammal lag, att de skulle skaffa kol till Kullens fyr, samt även frias från Fleninge skjutslag med avdrag 12 skilling för Krono helt mantal och 8 skilling för Frälse helt mantal. Byarne tilldelade voro: Brandstorp, Buskeröd, Långaröd, Esperöd, Ornakärr, Bräcke, Ingelstråde, Hustofta, Tjörred, Måarp, Hultabo, Plöninge, Gössar och Wäsby, Lönskog och Höganäs. Fyra hästar kunde utbudas för varje helt mantal och mantalen inom uppräknade byarne ansågs vara trettio. Men längre fram i tiden blev skjutsskyldige överens om att leja en skjutsare på Höganäs, som alltid stod till resandes förfogande med 2 par hästar, och ändå senare kom hela "skjutsentreprenaden" att övergå på staten. I en byggnad som sedan kallades för "tullkammaren"

var en som hette Petter Leonard Bergström den förste gästgivaren till 1822, då gästgiveriet flyttades till Ryd och den förra blev använd till tullkammare. Den byggnaden på Ryd var den sedermera disponentsbyggnaden. Under denna tid uppsatte en enskild man - sjökapten Jöns Wästerberg ett värdshus tills han dog 1846, men hustrun hans hette Cecilia Ljungberg och hon fortsatte rörelsen tills gästgiveriet åter flyttades till Höganäs, på sin nuvarande plats. Theodor Killman fick 1831 rättighet i ett efter en eldsvåda nyuppfört hus, som gästgivare och är gästgivaregården på samma plats ännu, Sedan dess har gästgiveriet innehafts av en svensk-amerikan som hette Bjurström och därefter av en Sleisvig-Holsteinare, som hette Henrik Wilhelm Schweitz. Denne bygde ett teaterhus vid sidan om gästgiveri gården. I början av 18-hundratalet /1801/ inrättades en postbefordran fyra gånger i veckan, från Helsingborg till stenkolsbolaget, men före 1850 fanns icke postkontor men post lades in i en handelsbutik i förhoppning att någon komme och frågade efter den och vid 1800-talet var ett postkontor i en undangömd vrå, bakom kontorsbyggnaden, norr om gamla torget. Den förste postmästaren var en gammal mycket arg man, som hette Grönlund och som efterträddes av en som hette Hammarqvist. Men frampå 1870-talet gick postdilgens varje dag och befodrade ävenledes persontrafik. Att börja med kostade tur och retur 1 krona, men snart 1,50 och om jag minns rätt höjdes det ytterligare, men postföraren Ola Jönsson "Ola post" som han vanligen kallades, skaffade sig en stor charabangcvagn där det kunde sitta 9 personer utom kusken. Han hade 2 par hästar och dräng, så att de körde var sin dag om de så ville. I varje fall byttes om hästar, så att ej desamme fingo gå för jämt. En mängd ärende fick han i uppdrag från befolkningen, vilka säkert blevo uträttade i Helsingborg. Men så 1885

övertog järnvägen postbefodringen. Ola post måste flytta sin gård, för järnvägen kom att gå rakt igenom hans hus. Jag vill minnas att han fick tio tusen kronor för han skulle flytta gården, endast omkring 50 alnar.

Höganäs församling utvidgade sig mer och mer in på område inom Wäsby socken. I slutet på 1800-talet hade Höganäs stenkolsbolag inköpt så många hemman från Hustofta, Tågalycke, Pottenburg och Knapalycke att Höganäs arbetarbostäder byggdes endast 50 meter ifrån Wäsby prästgårds hus och gräns, och ett bageri för arbetarnes bruk var så nära prästgårdens halmtäckta lagår, att förbud sattes för att elda där, när vinden var åt det hållet, emot prästgården. Vidare gränsade gruvans församling även till klockargården i Wäsby. Således har kyrkan i Wäsby kommit att stå i utkanten på socknen alldeles till byvägen, då avståndet å andra sidan är nära en mil långt. Men förmodligen utsäljer Höganäs socken en del av dessa jordar, så att de ej komma att höra till Höganäs stad. En tid hade gruvbolaget i Höganäs arrenderat Wäsby klockaregård, på 1890-talet och Wäsby n:o 3 Backagården ½ mil från Höganäs, på 1860-talet.

År 1870 bodde en gammal man, som hette Nils Nyman vid Bruket som den delen av bebyggelsen vanligen kallades, som var belägen längst borta ifrån Ryd, Denne man var en slags poet, som skrev minnesvers och rim vid högtidliga tillfällen, såsom bröllop, födelsedagar m.fl. och slutligen utgav han sina dikter och sina levnads-memoarer i en upplaga som han sökte själv sprida genom kringvandrande i gruvans och Wäsby församlingar. Men många tyckte att det var för högt pris med 3,50 kronor och gick således handeln trögt. Priset reducerades och gubben led kännbar förlust och hängde sig. Sedermera såldes hans bok hos diversehandlare för 25 öre exemplar. Han hade utlovat ett andra band, men därav blev intet och inte heller har sen dess

någon ”gruvpoet” hörts av.

Egennamn icke sonnamn som funnos på, dels hela släkter och dels enskilda personer på 1860 och 70-talen, men som jag kände i Höganäs.

Appel	Hästkötare
Amberg	en släkt kolhuggare
Ahlberg	en släkt kolhuggare
Ahlström	kontorsskrivare
Askman	bruksarbetare
Bogren	en släkt kolhuggare
Bothén	kontorsskrivare
Berggren	Kolhuggare
Bergvall	en släkt bruksarbetare
Bergström	kolhuggare
Bjurström	gästgivare
Blom	bruksarbetare
Björk	murare, husare
Dänker	Kolhuggare
Dahlgren	
Dahlström	skollärare
Dahl	hotell fru
Dåman	ingeniör
Emberg	en släkt bruksarbetare
Elmström	kolhuggare
Engelbreckt	Kolhuggare
Eliander	Kolhuggare, bonde i Mäarp
Ekelund	Länsman
Ekelin	Böckare, laggkärls
Ekholm	Målare
Frodig	Kontorist
Ferlund	Läkare
Fredriksson	Läkare
Falberg	Kolhuggare
Falkman	Länsman
Fyx	Bagare
Friis	Handlande
Gregorioff	Ryss, Kolhuggare
Grönlund	Skomakare
Gocko	Ej bekant, Kolhuggare
Gullbrandsson	Apotekare
Gollek	Ej bekant, Kolhuggare
Grön	Kolhuggare, lokomotivförare
Gerne	Handlande
Grönfors	Postmästare
Hallberg	Sadelmakare
Hal1in	Luffare
Hultberg	Smed
Hjälte	Kolhuggare
Högsten	Fiskare

Högfält	Snickare
Hammar	Handlande
Holm	Skollärare
Holm	Schaktstimmerman
Killman	Consul /bankdirektör/
Kvistberg	Bruksarbetare
Kuttizoff	Ryss, Kolhuggare
Kromedyk	Omtalad kolhuggare
Köler	Omtalad bruksarbetare
Kropp	Kolhuggare
Kull	Bruksingenjör
Leionhuvud	Disponent
Luller	Kolhuggare
Lindström	Bruksarbetare
Lundberg	Bruksarbetare
Lindberg	Skräddare
Licorgo	Bruksarbetare
Lindblad	Bruksarbetare
Liungberg	Kopparslagare
Lundgren	Trädgårdsmästare
Massareno	Kolhuggare
Möller	Skräddare
Moberg	Släkt kolhuggare, spelman
Modig	Kolhuggare
Malm	Smed
Morau	Kolhuggare
Natt och Dag	Ingeniör
Nordstrand	Bokbindare
Nymberg	Bruksarbetare
Nyman	Bruksarbetare
Pride	Smed, handlare, redare
Palmqvist	Skomakare
Palm	Bruksarbetare
Park	Slaktare
Pyk	Skeppare
Pihl	Hemmansägare, Sergant
Qviding	En släkt kolhuggare
Qvistberg	Handlare
Raab	Glasbruksingenjör
Rosengren	Skomakare
Roman	Bruksarbetare
Ruthenfält	Bruksarbetare
Rydström	Bruksarbetare
Säter	kolhuggare
Sahlsten	Bruksarbetare, musiker
Sohlberg	Bruksarbetare
Söderström	Bruksarbetare
Tyboni	Musikdirektör
Trolin	kolhuggare
Trofast	kolhuggare
Thornblad	kolhuggare
Tellbom	Tullkontrollör

Ullfers	Ingeniör
Ungfält	Bruksarbetare
Westerberg	Gästgivare
Walter	Sjöman
Wästerdal	Tiggare
Wahlkvist	Lokomotivförare
Wåhlberg	Kolhuggare
Winzell	Bagare
Wänsäll	Bruksarbetare
Wittie	Tegelbruksägare
Wihlborg	Bryggare
Wetterling	Arbetsfogde
Zetterström	Ingeniör

Personer med vanliga son-namn var ju alltid i pluralitet och jag påräknar, att i den tid då man var i sin krafts dagar, så kände jag och kunde namngiva minst fem tusen personer i vår och angränsande socknar. Auktionsutropare och marknadsbesökare känna troligen ännu flera.

Så kallade ”öknamn” som Höganäs-folket tilldelade varandra allt efter deras uppträdande eller egenheter av något slag fann alltid elaka tungor på att göra sig lustiga över, i synnerhet nykomlingar, deras ord eller gärningar eller utseende. Sådana öknamn fingo ofta medfölja den olycklige - icke allenast all hans tid, utan även hans barn och barnbarn - fingo uppretas med tilltal på öknamnet, som deras farfar, morfar eller föregångare fått. Vanligast var det ju de som kunde minst försvara sig, som fingo lida smälek av öknamn, men någon gång kunde det övergå på någon stor stark son eller släkting, som ej tålde höra det mer än en gång, förrän det blev fråga om oppgörelse handkräftes. Men att tysta ned ett öknamn var nog en omöjlig sak förrän själva tiden och glömskan bidrog därtill. Jag hågkommer från min barndom många öknamn som varit i bruk före min tid och som ännu ej glömts, och anser jag det icke tjenligt att här omtala dem, ty då skola de ju fortfara möjligen ännu längre till släkters förargelse.

Landsvägen som från Höganäs mot Kullen och

som nu kommer att bli en storgata, den har i tiden blivit anlagd på ett egendomligt sätt, troligen därav att den tagits ut där innan enskiftet. Emellertid kom böndernas ägor i Tjörreds by att räckta över landsvägen och ut så där 30 á 40 alnar vid andra sidan emot sjösidan /Öresund/, där strandmarkerna till andra byar i "Norra Markelaget" tog vid och räckte ned till "sjön". Men vid gränsen emot strandmarkerna var lagt en dubbel stenmur och blev det således en öppen landsträckning emellan denna stenmur och landsvägen. Denna landtunga kallades för "Remsan" och ville somliga förklara att stenmuren lagts så långt ifrån landsvägen, för att inte snön skulle bli på vägen, utan stanna vid gårdsgården. Men så omedelbart utmed stenmuren, på den från landsvägen emot sjön vända sidan, måste vara en väg, ty där var bebyggelse av arrendatorer, som hade var sin lilla bondgård och inte hade rättighet att komma fram över "Remsan" eller emellan gårdsgården och landsvägen. Men denna väg för småbönderna var en usel hålväg, med vattengölar och sandtuvor och så smal, att inte två åkdon kunde mötas där, utan på vissa ställen. På sådant sätt har uppkommit två parallellt löpande vägar med endast ovan nämnda jordremsa emellan, och sträckte sig detta förhållande nära en halv mil, från "bruket" i Höganäs till Bräcke i Brunnby socken. Efter hand har byggts många hus på "Remsan" som tyckts vara passande plats för bebyggelse. Höganäs Tivoli som av en disponent Sjökrona iordningställt vid "Brors Backes" schakt, var ett åkerfält emellan landsvägen och Långaröds gräns. Området omfattade omkring fyra tunnland och inhägnades med hagtorn, så när som västra sidan av området, där en brant skärning i själva tivolibunken var uppmurad till fem sex alnars höjd, av en slags sandstensblock av samma sort som en stor del varav arbetarebostäder uppförts. Varje söndagskväll klockan fem till

tio utförde en bläsextett dansmusik i en stor danssal, där i samma hus även alla slags drycker - utom brännvin - konjak och punsch - serverades. Huset var i två våningar i halva sin bredd med balkong ut över nedre paviljongen in under. Vid sidan om tivoli kallades den östra åkern för "tivolivången" och uppläts i några år till nöjesfält vid oktobermarknaderna i Höganäs. Det första lantbruksmöte som hölls i Höganäs 1884, hade kreaturen uppställda på tivolivången. Ingången till utställningen gick över "tivolibron" över kanalen och igenom en murad port av Långaröds och Danhults tegel, för vilken en öppning i tjörnehäcken gjorts.

Jag ihågkommer ännu, att strax innan porten gick en tiggare på två träben och blåste vissel toner likt en canariefågel. Han inbillade folk, att han endast begagnade ett gräsblad därtill som han också drog ut ur munnen och visade. Alla ömkade sig över honom, då han gick på två träben och femtioöringar och kronor formligen regnade i hans framsträckta hatt, utan att någon kom att tänka på den stora humbug som den lurifaxen bedrev. När jag sedan tänkte efter, så hade han en vid kappa på och en rätt stor utstående rygglut, så han hade endast bundit opp benen och de stylte-träbenen påsurrade, för att förtjäna pengar på folks barmhärtighet. Ingen kände heller vem han var, eller var han kommit ifrån. Men jag hörde ej heller att någon polis undersökt honom, ty polisen såväl som alla andra människor hade annat att tänka på i de dagarna. Det varade ej många år därefter, förrän hus vid hus uppfördes i Tivolivången och i slutet på förra seklet hade bebyggelsen överskridit Långarödsgränsen och en hel stadsdel vuxit upp i omedelbar närhet av Höganäs församling. Inom staden Höganäs kommer sålunda att finnas icke mindre än tre tegelbruk där tegel brännes. Huruvida asktegel tillverkas vet jag icke, men den endast pressades. Dessa tre tegelbruk äro

Långaröd, Bruket där även kärllfabriken användes gruvleran, den s.k. "eldfasta" leran, och Magretebergs tegelbruk norr om Höganäs vid Tjörred. Det senast nämnda hade i slutet på förra seklet en ofantlig lergrav med flera väderturbinpumpar, för densammas torrläggning. Detta tegelbruk kallas också för "Tyska" Bruket därför att en tysk, som hette Wettje har anlagt det omkring 1850. Det kom sedan efter ägarens död att höra till Höganäsbolaget.

I Långaröd försökte dåvarande ägaren tömma ut vattnet genom att borra hål i lergravens botten och på sådant sätt leda vattnet ned i kolgruvan. Hans tilltag observerades och blev förbjudet av gruvbolaget, så att endast ett borrhål på några meter blev borrarat. Men det behövdes icke mer, ty vattnet gick ner i underjorden och ingen människa kunde upptäcka att det kom i gruvan. Troligen gick vattnet i någon öppning i sandstenslagren. För att inte hålet skulle bli fyllt med gytta, så sattes en propp i om vintern och togs opp på våren igen, när tegelbruksverksamheten skulle begynnas. Detta gick bra i flera år. Men så en vår kunde proppen icke urtagas, antingen därför att i djupa vattnet den icke kunde återfinnas, eller att den satt så hårt, att den ej kunde lossas. Att med vanliga handpumpar tömma lergraven var ett långsamt göromål, varför ägaren kom till mig och beställde en s.k. "snäckan" att dra opp vattnet med. Detta slags uppfodringsverk bestod av en kedja av träled, som gick över två hjul och in nere ifrån i en fyrkantig trä trumma. På varje led skulle vara en tvärbricka, som lätt passa i brädtrumman. Hundratals sådana brickor i hastig rörelse uppåt i trumman taga så vattnet för sig opp på marken och avrinner. En vanlig tröskverksvandring, med ett par hästar, driver hjulen på vilka träkedjan löper, den ena delen ovanpå trätrumman tills den nere i vattnet går in i trumman, På detta sätt kunde en stor mergelgrav tömmas på ett par dagar. Men tegelmäs-

taren fann dock att sätta proppen så att den kunde återfinnas, vara makligare än att driva hästarne runt ett par dar.

I Höganäs har hållits marknad på gamla torget ifrån 1850-talet en gång i månaden, men varje lördag var matvarumarknad.

Men de mera anmärkningsvärda av dem alla var de två marknader. Varav den ena siste lördagen i april och den andra sista lördagen i oktober.

Dessa marknader hade sin särskilda betydelse därigenom att de just inträffade då, enligt den då gällande tjenstehjons stadgan, att alla tjenare skulle antingen sluta eller begynna sina tjenester. Vårmarknaden var dock av mindre betydelse i jämförelse med oktobermarknaden. Denna senare var i egentlig mening en stormarknad, och i den tiden till och med större och mera betydlig än antingen Helsingborg eller Engelholm. Även betydlig kreaturshandel förekom under de första årtionden, men upphörde slutligen omkring 1880. I huvudsak skulle oktobermarknaden kunna liknas vid Kiviks marknad, Christianstads län vid den tiden. Allt kunde man få köpa då i Höganäs marknad, som dock alltid av ortsbefolkningen kallades "Ryds" marknad. Allt, så när som krut, kunde den dagen köpas. Det torde varit detta som lockade dit - från avlägsna trakter - folk från hela Skåne och även från Halland och Blekinge. Denna oktobermarknaden i Höganäs var ju tillika en stor högtidsdag i synnerhet för tjenare, som då hade sin fri vecka, varför den dagen också av dem benämndes "fri veckolördan". Alltid skulle något klädesplagg eller grannlåt av något slag köpas såsom marknadsminne. Vad som stod först på listan i detta hänseende, under årtalen mellan 1870 och 1890, var de brokige mångfärgade yllehalsdukarne för den manliga befolkningen och vackra huvudkläden för den kvinnliga. Derför ock de på torget uppställda krämarbodarne voro alldeles överhängda av dessa varor. Trängseln var så stor i gatorna

mellan dessa bodar, att man fick stå i kö långa minuter, eller armbåga sig fram med styrka. Man kunde vara säker på, att efter varje stormarknad få spörja om en hop tjuvabedrifter och fylle-äventyr, Gruvbolaget hade visserligen en polis samt länsmannen och fjärdingsmannen i Wäsby socken som gingo på platsen, men betydde intet stort intrång i tjuvarnes förehavande. Publiken roade sig mycket om de fingo vara med om att fånga ficktjuvar. Men oftast överlistade tjuvarne sina förföljare. Till och med kunde en tjuv nappa börsen från fruntimmer och lämna den till bakom stående kompanjoner, så att när rövaren greps om armen genast, så hade han ingenting och måste släppas. Som även fylle kunde fås att köpa, några timmar å både för- och eftermiddag, så blevo en stor del marknadsbesökande rusiga. Som ordningsmakten helst ville låta de fulla drängarne själva transportera sig från platsen, så satte de inte gärna någon i "finkan" utan om personen blev liggande redlös på gatan, eller tillställde slagsmål eller stulit. En orsak var, att arrestlokal en var dels dålig och dels eller huvudsakligast så liten, att mer än ett par personer kunde rymmas knappast på samma gång. En egendomlig syn utgjorde då bonddrängarne när de gingo hem från marknaden med sina långa halsdukar, knutna i en enkel knut och hängande, fladderande, tvärs över vägen. Efter mörkrets inbrott långt ut på natten fortfor deras skral att genljuda genom byarne. De allra fleste bonddrängarne i Kullasocknarne på den tiden, och likaså pigorna, voro från Halland.

Ringapparaten till Höganäs första kyrka, bestod av två fritt hängande stålstänger, på vilka slogs med klubbor, fastsittande vid midten på stängen och rycktes med korta rep, att röra sig. Dessa klubbor voro i fast vinkel förenade så, att den ena klubban drogs nedåt då den andra drogs uppåt och tvärtom vaxelvis. Stålstängerna voro upphängda i den tornlika byggnaden, eller pavil-

jongen på taket av den första kyrkan. Som denna paviljongen alltid var fritt öppen för alla vindar, så hördes denna egendomliga ringning lika långt, eller ibland längre, än de store klockorna i Wäsby kyrktorn, där murarne äro två alnar tjocka och endast ett "lyhål" på var sida av tornet, och ibland öppnas ej de lyhålerna som äro mot vinden, utan endast vid läsidan. Som Höganäs kyrka låg omedelbart utmed landsvägen, så kunde man ofta få se hur ringarne arbetade. De som ringde, skulle passa på vanligen så här: Bing - Bång BingBång - Bing Bång - Bing BångBing - Bång. Den andre ringaren vid den andre stängen växlade likadant, men de kunde aldrig efterhärma ett par ringklockor, med en större och en mindre, och det var väl den enda kyrkoringning av detta slag, kanske i hela Sverige.

Som staden Höganäs historia, i vad förut varit, nästan helt och hållet sammanfaller med stenkolsgruvans historia, så kan omnämnas, att oaktadt gruvbolaget i mångt och mycket gjort förbättringar för arbetarnes levnadsvillkor - mera än på andra platser i landet - så igång satte likväl arbetarne en strejk 1888 i sju veckor. De menade att det blev tull på brödsäden, ty då var det frihandlare och protektionister som stridde och de senare fingo då övertaget i riksdagen, så att det blev tull på införsel av spannmål och även på brödsäd. Det kunde ju arbetarne snart bota med begäran om löneförhöjning, men bolagets direktion svarade nej, och då blev det "strike". Allt arbete nedlades med undantag av pumpverket och kreaturspassning. Jag uppmanade så många jag kom i beröring med att besinna risken av att bliva avskedad, eller av att gruvan nedlades. En av smederna Hultberg, upplyste mig om att det ginge inte så lätt att avskeda eller "köra i krok" 1600 man, Men jag föreställde dem, att om man passar en ko väl, så kan man mjölka henne, men slaktar jag henne, så får jag ej mer än köttet och huden, sen är det slut. Ja, det gick bra de förste

två tre veckorna och arbetarne blevo visserligen förbjudna att hålla sammanträde på gruvans område, men de samlades ute på vägarne på landsbygden och voro säkra om sin makt. Men arbetarnes hustrur fingo inga avlöningspengar att handla för och snart ville inte handlarne betrod dem mera på credit. Till slut hänsköts saken till bolagets överdirektör, som måste resa till Höganäs från England, där han bodde. Han var en gammal man, som jag tror hette Beskow. Han kom och uppmanade arbetarne att återgå till arbetet, ty bolagsrörelsen bar sig ej bättre, än att det hela måste nedläggas. Efter sju veckor föll hustrurna om halsen på sina män och bådö dem för Guds skull gå att anmäla sig igen på kontoret för inträde i arbetet. Och det föll dem in att återgå, och troligen några blevo avskedade av de som varit de värste strejkagitorerna. En familj minns jag, som hette, Tornblad, som flyttade bort genom avsked. Långt därefter gick en gammal kolhuggare - en smålänning - en dag till disponenten och begärde sitt avsked, ty han hade blivit påsatt böter, 30 kronor, för han piskat en pojke, som bett honom kyssa sig på ett ställe. Då blev Moberg rasande och pryglade pojken. "Jag skulle anhålla om mitt avsked" sade Moberg. "Å nej, vad ska du med det", frågade disponenten. "Djävlan ta mi ska ja gå te sjön o sänke mi" svarade Karl Moberg. "Å nej", svarade disponenten, "du får inte något avsked" och därmed måste Karl Moberg låta sig nöja och återgick till arbetet, men böta fick han.

Men den 4 augusti 1909 utbröt storstrejk i hela Sverige och således även i Höganäs. Förbud för hotellerna att försälja spritdrycker utfärdades och varade till strejkens slut efter 10 veckor. Besked hade lämnats den trettonde oktober, att arbetsvilliga, som ville anmäla sig hos respektive arbetschefer, finge arbeta. Men nöden hade varit rätt stor bland allt folk, men i synnerhet bland arbetarne.

Vakten hade att ringa vid gruvorna och fabriker-na i en klocka kl. fem på morgonen, kl. 8, kl. $\frac{1}{2}$ 9, kl. 12, kl. 1, kl. $\frac{1}{2}$ 5, kl. 5 och klockan 8 om kvällen. Men på 1890-talet blev kväll kl. 6 och de andra ringningarne något ändrade, och begynte kl. 6 om morgonen till 10 timmars arbetstid. Det fanns två stycken "vällingklockor", en på "bruket" och en på Ryd. Den klockan på bruket hade varit en av kyrkklockorna i Vikens kyrka, och då den nya kyrkan 1826 blev färdig, har troligen den gamla klockan sålts till kolgruvan och användes på Bruket till omkring 1890-talet, då det blev ordnat med blåssignaler. På Ryd hade de också en "vällingklocka" som var klenare i rösten än Bruksklockan. Tjänarne ute på fälten hörde jag ofta påstå, att Bruksklockan sade "Smälänning, blåvälling, smålänning, blåvälling och sur sil" /när den slog sista klang/. I Ryd hade förut nämde auktionsroparen Bengt Persson till sin syssla, att ringa i "vällingklockan" vid de tider som voro påsatta. Men så en natt då Bengt Persson kom hem och var något rusig, så föll det honom in att han skulle ha en munter stund och se på folkets förskräckelse, varföre han behagade klockan 1 på natten att ringa i vällingklockan - av alla krafter. Detta, som tillika var brandalarm, väckte ju opp hela församlingen och långt ut på landet. Alla menskor skyndade ut, för att se var elden var lös, men ingen fara var å färde, men en rasande förargelse uppväcktes emot Bengt Persson, som icke kunde förlåtas med mindre än han blev avsatt från ringningen med "vällingklockan".

I början av förra seklet, eller 1802, uppsattes glasbruk vid Bruket i Höganäs. Där tillverkades ett slags svart-grönt glas och gjordes därav buteljer av egendomlig fason, med skålformig botten, att därur kunde drickas som av en bägare. Buteljalsarne bukiga med stark valk vid korken. Buteljerna voro mycket starka och fotfora att begagnas, nästan ända fram till slutet av seklet,

och torde möjligen ännu en och annan finnas i behåll. Men år 1860 var ett nytt glasbruk uppsatt och drevs av från Frankrike inkomne glasblåsare. Jag minns en hette Cossey och en annan Chardou. Då gjordes ett slags fönsterglas med buktiga, utåtvända ytor, som gjorde gardiner överflödiga, då ingen kunde se in i hus med sådana fönsterrutor, nemligen att se genom fönstren. Dessa buktige glastrutor torde vara alldeles utrotade numera. Glasbruket nedlades av Lejonhuvud omkring år 1866. En friherre Raab var glasbruksingeniör.

Om någon har intresse eller ro av att veta, hur Höganäs och Ryd samt Bruket såg ut i den tiden 1873 då koleran bröt ut, så finner man att de hygieniska bekvämligheterna just ganska mycket bidrogo till att farsoten råkade taga fart i ett samhälle, så nära de friska hafsvindarne från Öresund. Då man kom in i Ryd, den del av Höganäs socken som var längst från sjön, så måste man akta sig för att gå på trottoarerna vid sidan om landsvägen, ty de voro så tätt besatta med "menniskogödsel" dels från arbetarnes barn och måhända dels från de äldre, att man måste för säkerhets skull hålla sig midt på vägen, men var det regnigt eller snösmältning, så var landsvägen ofta endast en svart gyttja spillt stenkol, som genom vagnshjul söndermalts till flera tum djupt. Visserligen fanns ett par gamla renhållningsgubbar eller gatsopare, men dessa hunno ej med överallt, och så nästa dag var det likadant med gödslingen igen. Ofta måste flera, med skyfflar försedda män skrapa ihop gyttjan och lässa gödseln på vagnar att köras bort med hästar. Detta var på framsidan av arbetarbostäderna, men på baksidan av bostäderna hade de vardera ett litet källand. På detta hade de uppsatt avträdeshus, ett svinahus / "svinahodda"/, en kolbod och bränslehus, så någon kål eller grönsaksodling blev där knappast plats till, i synnerhet som en askebunke och en svinagödselbunke också

inkräktade på utrymmet. Nästan alla arbetarehushåll hade svin, och till och med så hade de sin egen svinförsäkringsförening. Jag minns särskilt en schaktstimmerman, som hette Sven Holm, som var tillika svinslaktare och föreståndare i svinbolage. Han hade så stora händer, att då han grep om trynet på ett svin, så behövdes ej surras streck om trynet ty vid svinslakt brukades annars sådant djurplågeri förr. Likadana osnyggheter förekommo vid Bruket och de andre arbetarbostäderna på Wäsby sockens grund, ända ned till sjön i Höganäs fiskeläge. Nåväl, stank och osnygghet orsakade nog att koleran så småningom utbröt om sommaren 1873, ty en slags små fluginsekter uppfyllde luften. Läkarna hisade opp köttbitar på flaggstänger och blevo köttbitarne hastigt svarta av dessa insekter. Från Stockholm kom 6 á 7 läkare och några sjuksköterskor. Sundhetsnämnd tillsattes i både Höganäs och Wäsbysocknars alla rotar, Gruvarbetarnes svinahoddor måste genast bortskaffas, långt ut på bondlandet, ifrån bebyggelsen. Vid stengärdesgårdarne uppsattes långa rader med svinahyttor, och folket måste gå där ut och fodra sina svin. Böndernas gödselkorrer, som voro fulla med vatten måste fyllas. Läkarna rådde oss att bara vara glada, supa och sjunga, samt ha camferdroppar att ta in om man bleve sjuk och att om magkramp inträffade, lägga krossad råsenap på magen. Den som vore ledsen eller rädd dukade först under, inbillade oss läkarna. Wäsby socken köpte hem brännvin och konjak på församlingsstatens bekostnad och hölls sundhetsbyrå i sockenstugan, där fylle utdelades. I Höganäs hade de ju sitt brännvinshotell, midt i byn, både Ryd och gästgivaregården i fiskeläget som sundhetsbyrå. Att det dog i Höganäs socken 177 personer av koleran, men i Wäsby socken troligen omkring 70 personer. Man trodde till en början inte att den var smittosam, ty arbetarna sade: "Vem smitta på Carl Gustav"?, som var den allra

första som dog av koleran. Vi hade folk boende i vårt hus, släkt till gruvfolk och med daglig kommunikation med sina föräldrar vid Höganäs tegel- och lerkärlsfabrik, men alls ingen smitta förekom. Vid nämnda fabrik gjordes en mängd gravstenar av bränd eldfast lera. På dessa gravvårdar målades namn och årtal. Jag minns hela rader med sådana gravstenar, å östra sidan om Wäsby kyrka i ett sär— skilt skifte i friplatsarne på kyrkogården. Men nu 1938, då jag var där på kyrkogård, fanns ingen enda av dem kvar. Folket i Höganäs d.v.s. de som voro gruvbolagets arbetare, voro i alla tider före 1830-talet och ända fram till 1850-talet, emot lantbefolkningen såsom hund och katt pläga vara. De hatade bönderna därför att de ansågo dem för rika, ty de hade ju allting att sälja, som de fått för intet. Visserligen anskaffade bolaget råg till bröd, tran till lyse, vadmal och buldanstyg till högtids- och arbetskläder, hus att bo i, kol att elda med och fri läkare, men ändå måste de köpa mjölk, smör, ost, fläsk, potatis och frukt av bönderna och dessa troddes ju alltid, liksom många ännu i dag tro, att de hade det gratis. Men en mycket stor del av de gifta arbetarne och deras familjer hade accord med vissa bondgårdar om "mjölkaställe" där de finge på bestämda tider, hemta och köpa ovan uppräknade förnödenheter. Andra, som icke hade "mjölkaställe" finge köpa på torget i Ryd varje lördag, allt vad bönderna i fri concurrens och slaktare, byttesmörhandlare, trädgårdsmästare och yrkeshandlare i olika brancher, torgförde. I förra delen av gångna seklet, brukade gruvans folk, /ändå de tillhörde Wäsby församling/ att alltid så fort de ansågo sig överlägsna i antal, ställa till slagsmål med bönderna i böndernas dansestugor. Jag har antecknat min mors berättelser om "kriet" till Nails Anners i Hogåren år 1844, och slagsmålet till Lars i Wäsby år 1845. Men tiden har ju inverkat, att den gamla fiendskapen bleknat eller avsvannat betydligt, men

icke helt och hållet och jag tror nog att de bönder som råkat komma inom den nya stadens gränсор, icke vidare tycka om den äran. Visserligen har befolkningen blandats genom giftermål genom lantfolk till gruvan och gruvfolk till landet, men fackföreningsrörelsen och den l i k a rösträtten upprätthålla motsättningen.

Gruvfolket, icke Höganäs fiskeläges folk, hade ett slags egendomligt språk som skilde sig ifrån allmogespråket på många vis, men märktes genast av utomstående. Det kunde väl vara därav att arbetarnes stamfäder inkommit från alla väderstreck och främmande orter. I den tiden gruvfolket hörde till Wäsby församling, brukade de alltid gå till och begagna dem tilldelade sittplatser i "Norra kapellet" i Wäsby kyrka och ännu i slutet på förra seklet kallades det för "gruvkapellet" och "gruvläktaren". Troligen syns ännu talrika initiala bokstäver, efter nu utdöda kyrkobesökare, inskurna i bänkarne på gruvläktaren i Wäsby kyrka.

Förut är omnänt den kvarnen som drevs med det vatten som de store Holländske pumpverken uppfodrade. Denna kvarn gick ju alltid och kunde ju gå både natt och dag, men den kunde ej mala annat än grovmalning och ej mer än hästarne och kreatur behövde och om den kunnat än mala råg till folket, så dugde det ej när inte det kunde siktas. På 1880 och 90-talet var knappast ett hushåll i hela Höganäs församling som åt grov bröd, och några kunde inte äta bröd av svenskt vete, utan de fingo Americanskt vetemjöl, Men de som ville, kunde anmäla sig att få råg mot avdrag på avlöningen. Denna råg utlämnades på vissa dagar - 1:ste och 15:de i var månad - från spannmålsmagasinet i Ryd. De tre närmaste väderkvarnarne voro Höganäs, Bräcke och Wäsby. Dessas ägare kommo då till magasinet med häst och vagn för att taga emot den spannmål som deras kunder överlämnade till dem att mala. Som Wäsbymöllaren ej själv hade

häst och vagn, så åtog jag mig att köra för hans gruvmalning en tid. Möllaren skulle inte endast hemta deras spannmål och mala den, utan sen skulle han köra och dela ut var sin ”pyngling” i alla krokar, där kunderna bodde. Först måste varenda säck med innehåll vägas vid hemkomst från magasinet och skrivas opp namnet, såvida han inte fick den uppgiften genast vid magasinet. Ty möllaren kunde ju inte mala särskilt varje påses lilla innehåll, utan att slå ihop till större partier, ehuru somliga gruvkärningar förmanade möllaren att inte blanda hennes malning ihop med andras. ”Nej, var så säker, det ska jag inte” svarade möllaren. Sen då det som malits och siktats det som skulle siktas, och grovmalts det som därtill anmälts vid mottagandet, så återstod att väga i varje ”pyngling” /de fleste om ett fot eller 1,5 fot/, proportionellt efter tull och protokoll. De som skulle ha siktat, fick viss vikt klier i en vidhängande klisäck. När så allt var i ordning med mycket besvär att tyda alla besynnerliga namn och bokstäver, som ofta voro påskrivna endast med vanlig krita eller ock urblekt rödkrita och som gnidningen mot varandra nästan utslitet, så återstod likväl själva distribueringen, nämligen att var fick sin rätte ”pyngling” och att veta reda på deras bostad, som skulle ha den. Men den möllaren, som jag körde för, hade visst ett verkligt luktsinne, ty att endast av en utslättad kritstreck efter 15 dagar kunna gissa namnen, föreföll mig omöjligt, och blåste det inte, så kunde det dröja ändå längre och bli ändå svårare. Concurrensen var stor och den möllare, som lämnade mest och bäst mjöl, fick företräde. Kung Oscar II kom till Höganäs 1887. Stor tillställning. Flaggstänger och äreportar uppsattes. En bred matta lades från äreporten med Konungens namnchiffer, tvärs över stenläggningen på torget och fram till disponentens trappa. Men Kungen kom och reste till Höganäs fiskeläge nästan genast, och blev han där länge för att se

på hamnen och lerkärlsfabrikerna. Men på Ryd begynte en åskby uppstiga strax efter middag och slog åskan ned i en kringbyggd bondgård i Långaröds by, strax eller femhundra meter fågelväg, utom Ryd. Vid samma tillfälle kom ett skyfallsliknande regn, men halmtaken kunde likväl brinna. Ägaren Johannes Jönsson var ju så väl som det mesta av traktens befolkning och skulle se på Kungen och festligheterna vid Höganäs. Han såg röken och skyndade hem, fick ut kreaturen och skulle in i boningshuset för att rädda något lösöre. Men därvid kom han att skära av pulsådern på armen, då han slog sönder ett fönster, ty ingen var hemma, och nyckeln hade hans syster med sig. Men folk kom ju tillstädes och skyndsamt blev han skjutsad till doktorn på Ryd. Gruvarbetarne hade lov att kasta sitt arbete om eldsvåda utbröt, antingen i samhället eller i byarne ute på landet däromkring, varföre de skyndade till och bland dem en stackare, som hette Sahlsten med ett träben och han skulle springa tvärs över åkern mellan Ryd och Långaröd. Jorden var blöt och brådskan stor, varför träbenet påfrestades, så att remmarne varmed det fästes, gingo i sönder och mannen blev först liggande och försökte bota skadan, men lyckades inte. Sedan han hoppat på ett ben några steg måste han ligga och ropa på hjälp av personer, som passerade förbi. Han fick hjälp, genomblöt var han, men till branden kom han, som han föresatt sig. Gården brann ner i grund, men en del inre lösöre räddades. Vid samma tillfälle stals ett dyrbart guldur, men detta återfanns, liggande en söndag, då kyrkgångare gick där, midt på byvägen igenom Långaröds by - efter tre år. Under hela branden och regnvädret i Ryd och Långaröd, var det det härligaste solskensväder vid Bruket där Kung Oscar gick och såg sig om på fabriken och Höganäs hamn, där han med krita skrev sitt namn på hamnpiren. Detta högg sedermera i stenen och målades till åminnelse.

Från Höganäs reste Kungen till Kraperup att gästa hos Baron Gyllenstierna. I bolagets eller kanske Baronens charett /droska/, ty ingen Höganäs - Mölle järnväg hade blivit av ännu, ehuru frågan dryftats. Telefonen var visserligen i antågande, men ingenstädes ännu uppsatt mer än emellan Hotell Höganäs och från Ryd till gästgivaregården i Höganäs. Kungen dröjde på Krapperup till ut mot klockan tio på kvällen och som ingen telefon fanns, så utsändes en husar, som hette Wingren, som kurir från Krapperup och kom till den väntande folkhopen vid gästgivaregården i sporrsträck med en brinnande beckfackla över axeln och utropade: "Just nu steg Kungen i vagnen på Krapperup, så han kommer genast och går så strax ombord på "Drott" som ligger i hamnen". Gruvbolagets musikkår, 12 man, hade hållit sig i förväntan på Kungens ankomst, inne i krogstugane. Nu kan man tänka de finga brått, de skulle ju bära sina instrument, notböcker och notställ med sig, och ställa opp sig på hamnkajen bredvid "Drott", Kungens lustjakt. Ut rusade de, med sådan fart att de trängde varandra i dörren och flera styck-en av musikanterna ramlade "pladask" nedför de tre trappstegen och ut på stenoren och släppte notböckerna, när de lågo och skulle kravla sig opp och springande skynda sig ner till hamnen. Folkskaran följde efter så sakta, ty ännu förnams ingenting, men en strålkastare på "Drott" försökte belysa landsvägen emot Krapperup. Vi som följt efter musikanterna finga likväl stå och vänta en god stund innan Kungen kom. Han kom i mörkret och ledde kronprinsen om armen, men denne snubblade över en av gruvans järnvägsväxlar på hamnområdet. "Ser du inte" sade kungen, men jag hörde ej om prinsen svarade något. Strålkastaren belyste notböckerna och musiken spelade. Kungen gick ombord och gick högt opp på kommandobryggan och ställde sig, och då brusto hurraropen löst, men så var

det väl också Kungens mening att se, hur Höganäs såg ut i strålkastarljusskenet, eller vi trodde så, ty emellertid vreds juset hit och dit så att musikanterna kommo av sig, när de icke kunde se noterna, och klamrade så uselt med musiken, att de knappt kunde spela, när ljuset återkom heller. Kungen ville kanske pröva, om de kunde blåsa utantill.

Men Kung Oscar kom en annan gång senare till Höganäs på 1880-talet, och skulle ju bese det nya kolschaktet, som fått hans namn "Kung Oscar", i vilket ett stort pumpverk inrättats, och var detta schakt det allra djupaste sades det. Men likväl var nära vid samma tid ett annat schakt färdigt, ej långt från Wäsby kyrka i en by, som kallas Knapalycke. Detta senare schaktet hette "Ahlströmmen" och där på ett ställe hade kolhuggarne gjort en slags sal, som kallades "Herra-Orten", där turister och främmande kunde få pröva att hugga någon bit kol. Gruvkläder ficks vid nedgången och verktyg låg alltid till rätta i "Herra-orten". En liten järnspårväg var anlagd i rak ort som gick från Oscars schaktet till Ahlströmmen. Vagnarne drogos av små gruvhästar, som levde i gruvan i all sin tid. För att vägen skulle befaras av själva Kungen, ty han skulle väl se på hur det gick till att hugga kol och kanske själv eller hans sällskap ville försöka hugga med en hacka i "Herrorten". Så var utmed spårvägen nedslagne träpålar med stearinljus isatta i borrhål i övre ändan. Allting var klappat och klart, och vakt väntade på att Kungen skulle komma. Äntligen sades ifrån att ljusen kunde tändas, men det befanns därvid att rättorna varit framme och tagit alla ljusen, Bud ovan jords måste skyndsamt i någon butik anskaffa andra ljus, och Kungen med svit måste vänta tills ljusen isatts, innan resan kunde företagas. Men ljusen måste vaktas och ovisst är om rättorna vågade taga de brinnande ljusen.